

PIETŲ ŽEMAIČIŲ VARNIŠKIŲ SAVOJO KALBOS VARIANTO VAIZDINYS: NOMINACIJOS IR VERTINIMAI

Perceptions of the Native Language Variant among South Samogitians: Naming and Evaluation

DIANA DAMBRAUSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

E-paštas: diana.dambrauskiene@lki.lt

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-8421>

Mokslinių tyrimų kryptys: geolingvistika, perceptyvioji dialektologija, sociolingvistika.

<https://doi.org/10.35321/all94-03>

ANOTACIJA

Remiantis geolingvistikos ir perceptyviosios dialektologijos metodologijomis, straipsnyje analizuojamos pietų žemaičių varniškių *savojo* kalbos varianto nominacijos ir vertinimai. *Savojo* kalbos varianto atpažinimas grindžiamas paprastojo kalbos bendruomenės nario dialekto kompetencijos (angl. *dialect competence*) ir dialekto vaizdinio (angl. *dialect image*) analize. Dialekto kompetencija apima pašamonėje susiformavusias stereotipines kalbos varianto ar jo vartotojo charakteristikas, o dialekto vaizdinius lemia stereotipiniai kalbinių požymių panašumai ir (ar) skirtumai.

Tiriamųjų manymu, pagrindinė ir skiriamoji pietų žemaičių varniškių ypatybė dūnininkavimas būdingas tik pačių vyriausių kalbos bendruomenės narių kalboje, jaunimas ir atsikėlusieji iš kitų vietovių kalba arba su bendrine (arba jai tapacia aukštaičių tarmei) kalba, arba su kitomis žemaičių patarmėmis *maišytu* kalbos variantu. Būdingiausia ypatybė, pagal kurią atpažįstamas *savasis* kalbos variantas, įvardijamas galūnių trumpinimas.

Geografiniai (erdviniai) atstumai – vienas svarbiausių veiksnių, darančių įtaką *savojo* kalbos varianto nominavimui: įprastai varniškiai suteikia arba gyvenamosios vietovės, arba administracinio ar savivaldybės centro, į kurį migruojama, pavadinimą.

Tiek vyresniosios ir vyriausios kartos varniškių nuostata, kad jaunimas nekalba tarmiškai, tiek jaunesniosios kartos tiriamųjų *savojo* kalbos varianto vaizdinio artinimas prie bendrinės kalbos gali rodyti žemaičių varniškių tarminės ir bendrinės kalbos konvergenciją, o apibūdinimai ir nominacijos – tarminio ploto kalbinį heterogeniškumą.

ESMINIAI ŽODŽIAI: perceptyvioji dialektologija, kalbinės nuostatos, pietų žemaičiai varniškiai, dūnininkai, *savasis* kalbos variantas.

ANNOTATION

This article focuses on the nominations and perceptions of one's *own* linguistic variant within the Southern Samogitian subdialect of Varniai, which are analysed using geolinguistic and perceptual dialectological methodologies. Recognition of one's *own* linguistic variant is based on the study of *dialect competence* and *dialect image* displayed by regular members of the speech community. Dialect competence encompasses all stereotypical characteristics of the language variant and its user formed within one's subconscious, while dialect images result from stereotypical similarities and/or differences between linguistic features.

Copyright © 2026 Diana Dambrauskiene. Published by the Institute of the Lithuanian Language. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited. // Išleido Lietuvių kalbos institutas. Šis straipsnis yra atviros prieigos, platinamas pagal „Creative Commons“ priskyrimo licencijos sąlygas, leidžiančias neribotai naudoti, platinti ir atkurti turinį bet kokioje laikmenoje, nurodant autorių ir šaltinį.

Received: / **Gauta:** 2025-02-06. **Accepted:** / **Priimta:** 2026-04-09.

According to the subjects analysed, the process of replacing the Standard Lithuanian pronunciation of *uo* or *o* for *ū* (*dūnininkavimas*), which is the main and distinctive characteristic of the Southern Samogitian subdialect of Varniai, is reflected only in the language of the very oldest members of this speech community. Younger generations and individuals who have arrived here from other parts of the country are perceived as using a variant *mixed* with either Standard Lithuanian (or the Aukštaitian dialect identified with it) or with other Samogitian subdialects. Reduced endings are seen as the most typical feature which helps to identify one's *own* linguistic variant.

Geographical (spatial) distance is one of the main factors affecting the nomination of one's *own* linguistic variant. Speakers of the Varniai subdialect typically assign to their variant the name of their residential area or the administrative (municipality) centre they are migrating to.

The study also shows that older and oldest generation speakers of the Varniai subdialect believe that young people do not use the dialect, while the image of their *own* variant prevalent amongst the younger generation is closer to Standard Lithuanian. Both of these findings suggest a convergence of dialectal and standard language within the Varniai subdialect, with characterisations and nominations pointing towards the linguistic heterogeneity of this dialectal area.

KEYWORDS: Perceptual dialectology, language attitudes, Southern Samogitian subdialect of Varniai, *dūnininkai*, *own* linguistic variant.

1. ĮVADAS

Prieš dešimtmetį naujai įvertinta tarminė situacija parodė, kad pietų žemaičių varniškių patarmės plotas patenka į aplink Telšius besiformuojančio žemaičių regiolekto zoną, todėl vietinių žmonių kalba turėtų pasižymėti tam tikru stabilumu, nulemtu tiek stiprios tradicinės tarmės, tiek ir palyginti stabilių žemaitiškųjų geolektų¹ (šiaurinėje dalyje Plūngės, pietinėje – Tauragės) (Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014b: 257, 260). Duomenys parodė, kad varniškiai, formuojantis bendram regiolektui, ateityje „bus linkę panašėti į savo šiaurinius kaimynus“ (Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014b: 260).

Tradiciniai varniškiai ir kaimyniniai šiauriniai žemaičiai (telšiškiečiai ir kretingiškiečiai) turi ir fonetinių panašumų, ir skirtumų. Nuo šiaurinių kaimynų juos, kaip ir pietinius kaimynus raseiniškius, skiria *dūnininkavimas* – kirčiuotų dvibalsių *ie*, *uo* atliepimas vienbalsiais [i:], [u:] arba diftongoidais [i̯], [u̯] (pvz.: [ʔʲ i̯i̯ŋs] *šienas*; [ʔʲju̯ks] *juokas*), o nuo raseiniškių – dvigarsių *an*, *am*, *en*, *em* tarimas [ɔ̯n], [ɔ̯m], [ɛ̯n], [ɛ̯m] / [ɔ̯n], [ɔ̯m], [ɛ̯n], [ɛ̯m] (pvz.: [k̯ɔ̯nd], [k̯ɔ̯nd] *kánda*; [b̯ɔ̯mb], [b̯ɔ̯mb] *bám̩ba*; [g̯i̯v̯ɛ̯nt̩] *gyvėnti*; [p̯ɛ̯m̩p̩] *pémp̩*) (Zinkevičius 1966: 13, 14, 85–86, 101–102, 503 (žemėl. Nr. 58, 67, 68), 505 (žemėl. Nr. 60), 512 (žemėl. Nr. 67, 68); 1994: 106–107; Girdeinis 1970: 143–145; LKA II 77–78, 80, 83, 84, 86, 87, žemėl. Nr. 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71; Bukantis 1984: 93–94; LKTCH 2004: 206, 222–223 ir kt.). Su kitais žemaičiais bendra skiriamoji ypatybė – kamieno ir kirčiuotos galūnės ilgųjų balsių *é*, *o* žodžio dvibalsinimas (pvz.: [d̩i̯ɛ̯t̩] *dėti*; [b̩i̯ɛ̯g̩uot̩] *bėgioti*) (Zinkevičius 1966: 73, 74, 473 (žemėl. Nr. 28), 475 (žemėl. Nr. 30), 476 (žemėl. Nr. 31), 479 (žemėl. Nr. 34), 483 (žemėl. Nr. 38), 485 (žemėl. Nr. 40); 1994: 90; LKA II 45, 48, 51, 53, 56, 57, žemėl. Nr. 27, 33, 35, 39; LKA II 45, 48, 51, 54, 57, žemėl. Nr. 28, 31, 33, 36, 39; Salys 1992: 36; LKTCH 2004: 223 ir kt.).

Be minėtų ypatybių, varniškiam būdingos ir kitos fonetinės ypatybės: visuotinis kirčio atitraukimas; trumpųjų balsių *u*, *i* ir dvigarsių *ul*, *ur*, *il*, *ir* bei dvibalsio *ui* pirmojo dėmens platinimas (pvz.: *būvo* [b̩v̩va], [b̩v̩va]; *m̩škas* [m̩ʃks], [m̩ʃks]; *p̩lti* [p̩l̩t̩]; *k̩rti* [k̩r̩t̩], [k̩r̩t̩]; *g̩rtas* [g̩r̩rts], [g̩r̩rts]; *m̩ilas* [m̩r̩ls], [m̩r̩ls]); galūnių balsių trumpinimas (pvz.: *ka̩mpas* [k̩am̩ps]); dvibalsių *ai*, *ei* vienbalsinimas (pvz.: *v̩rai* [v̩i̯ra]; *ra̩šė* [ra̩ʃ̩]); kai kuriose formose vietoje afrikatų *č*, *dž* turimi priebalsiai *t*, *d* (pvz.: *j̩učio* [j̩ɛ̯t̩]; *m̩džio* [m̩ɛ̯d̩], bet *j̩učių* [j̩ɛ̯t̩]; *m̩džių* [m̩ɛ̯d̩]) (Zinkevičius 1966: 32–

¹ Geolektu laikytini tradicinės patarmės pagrindu susiformavę heterogeniški, griežtų geografinių ribų neturintys kalbos variantai, o regiolektu – kalbos variantai, atsiradę bendrinei kalbai paveikus geolektą (-us) ir (ar) regionines kalbos atmainas (Hoppenbrouwers 1983: 1–25; Auer 2005: 7–42; Taeldeman 2010: 355–374; Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014a: 41–44). Šiaurės žemaičių plote stabilūs geolektai formuojasi apie Skuodą, Mažeikius, Krėtingą ir Plūngę, pietų žemaičių plote – apie Tauragę, pereiginiai – apie Kelmę, Rasėnius (NTA 2014 (žemėl. Nr. 13, 14); Mikulėnienė 2014: 20; Aliūkaitė, Mikulėnienė: 2014a: 260).

49, 64–66, 142–143, 447, 515–516, 518 (žemėl. Nr. 2, 70, 71, 73); 1994: 106, 110–111; LKA II 123–126, žemėl. Nr. 105, 106; LKTCH 2004: 200 sp. įklia, 223–226 ir kt.) ir kt.

Pastaraisiais metais dėl besikeičiančios sociokultūrinės, socioekonominės aplinkos (įvairių įstaigų reorganizavimo ir optimizavimo) pietų žemaičiai varniškiai, arba dūnininkai, tampa vis mobilesni, plečiasi jų socialiniai ryšiai. Kartu, tikėtina, keičiantis jų požiūriui į vietinį, tyrime vadinamo *savuoju*, kalbos variantą, keičiasi ir kalbinis elgesys (plg. Jaworski ir kt. 2004: 5; Garrett 2010: 19–36; Ramonienė 2022: 11–13 ir kt.).

Perceptyviosios dialektologijos principais paremti kalbinių nuostatų tyrimai atlikti įvairiose Lietuvos vietovėse (Aliūkaitė, Mikulėnienė 2016a; 2016b; Geržotaitė, Čepaitienė 2016; Aliūkaitė ir kt. 2017; 2020; Geržotaitė 2019a; 2019b; 2019c; Brazaitienė 2024 ir kt.). Tačiau dūnininkų areale nuostatos dėl *savojo* kalbos varianto išsamiai ištirtos tik pietų žemaičių raseiniškių patarmės plote, varniškiai šiuo požiūriu didesnio tyrėjų dėmesio iki šiol sulaukę nebuvo². Raseiniškių tyrimai patvirtino, kad tiek objektyvios (konvergencija ir išlyginimas), tiek subjektyvios (paprastojo kalbos vartotojo nuostatos) priežastys veikia kalbos bendruomenės narių požiūrį į vietinį kalbos variantą: kinta tradicinių tarminių požymių nomenklatūrinės vertės ir jų realizacija (Dambrauskienė 2021: 107–124; plg. Hickey 2003: 351; Mikulėnienė 2020: 3 ir kt.). Raseiniškių kalbinė situacija, „prestižiškesnio“ varianto siekimas inicijuoja iki šiol netirtų varniškių nuostatų dėl *savojo* kalbos varianto peržiūrą (Dambrauskienė 2020: 228; 2021: 77–79)³.

Šio tyrimo objektas – pietų žemaičių varniškių *savojo* kalbos varianto nominacijos ir vertinimai⁴. Tikslas – išsiaiškinti pietų žemaičių varniškių *savojo* kalbos varianto nominacijas ir vertinimus.

Tiksliui pasiekti išsikelti šie uždaviniai: 1) išanalizuoti tiriamųjų metalingvistinius komentarus ir išsiaiškinti varniškių *savojo* kalbos varianto nominacijas; 2) remiantis subjektyviaisiais ekstralingvistiniais duomenimis, nustatyti *savajam* kalbos variantui būdingus požymius ir nustatyti *savojo* kalbos varianto vertinimus; 3) ištirti pietų žemaičių varniškių sąmonėje įsitvirtinusio vietinio kalbos varianto vaizdinį ir įvertinti galimą varniškių patarmės kalbinės kaitos scenarijų.

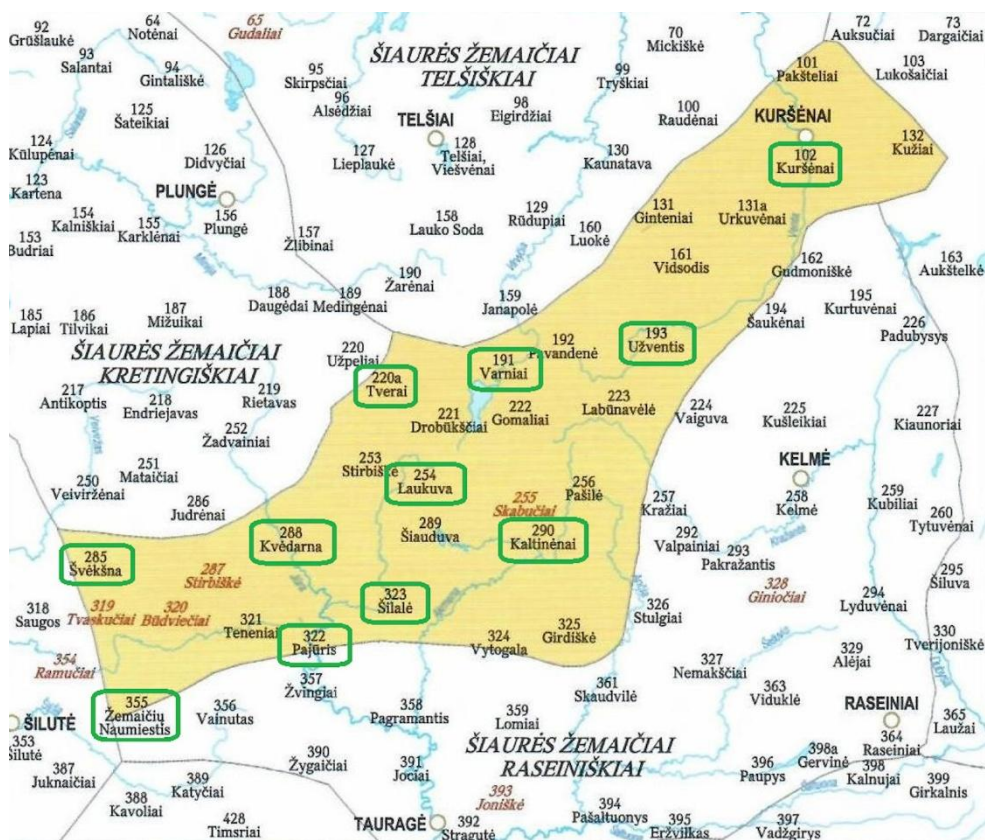
Tyrimė remiamasi 2025 metais sausio–vasario mėnesiais iš pietų žemaičių varniškių ploto straipsnio autorės ir Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro mokslo darbuotojos dr. Simonos Vyniautaitės surinkta ir į diktofoną įrašyta empirine medžiaga iš *Lietuvių kalbos atlaso* (LKA 1977; 1982; 1991; toliau – LKA⁵) 11 punktų: Kuršėnų (LKA 102), Važnių (LKA 191), Užvenčio (LKA 193), Tvėrų (LKA 220a), Laūkuvos (LKA 254), Švėkšnos (LKA 285), Kvėdarnos (LKA 288), Kalčinėnų (LKA 290), Pajūrio (LKA 322), Šilalės (LKA 323) ir Žemaičių Naumiesčio (LKA 355), žr. 1 paveikslą.

² Apie pietų žemaičių raseiniškių tyrimus plačiau žr. Vaitmonienė 2017; Dambrauskienė 2020; 2021.

³ Straipsnyje pasirinktas terminas *savasis* kalbos variantas, nes jis gerai atspindi tiek pačių tiriamųjų, tiek jų gyvenamojoje vietoje vartojamo kalbos varianto konceptą. Šis terminas buvo vartojamas tiriant pietų žemaičių raseiniškių nuostatas (žr. Dambrauskienė 2020; 2021: 77–81). Lietuvių geolingvistiniuose tyrimuose įprastas terminas *vietinis kalbos variantas*, turintis atitikmenį anglų kalboje *vernakulas* (angl. *vernacular*) (žr. Labov 1972a: 208–209, 222–224; 1972b: 87–91; Trudgill 1974: 17–19, 32–35; Chambers, Trudgill 1980: 3–6, 12–14 ir kt.).

⁴ Terminai *požiūris* ir *nuostatos* straipsnyje vartojami sinonimiškai.

⁵ Kadangi visuose trijuose LKA tomuose punktų numeriai sutampa, toliau straipsnyje šio leidinio tomai nebe-nurodomi.

1 paveikslas. Tiriamieji pietų žemaičių varniškių LKA punktai (žemėlapis fragmentas iš Aliūkaitė ir kt. 2014: 143, 75 paveikslas)

Iš viso įrašyti pokalbiai su 44 tiriamaisiais, bendra pokalbių trukmė – 22 val. 12 min. 23 sek. Siekiant kuo objektyviau realiuoju laiku iširti kalbinę situaciją pietų žemaičių varniškių plote, tiriamųjų imčiai pritaikytas *netikimybinės atrankos būdas*⁶, t. y. kalbinti atsitiktinai sutikti ir moksliniame tyrime dalyvauti sutikę asmenys. Tai lėmė tiek nevienodą tiriamųjų imtį pagal sociodemografinius duomenis (žr. lentelę), tiek skirtingą įrašų trukmę (žr. 2 priedą).

Lentelė. Tiriamųjų sociodemografinių duomenų charakteristika

Tiriamųjų skaičius	Tiriamieji pagal kartas	Lytis	
		Vyrai	Moterys
10	Jaunesnioji karta	2	8
19	Vidurinė karta	3	16
15	Vyriausioji karta	3	12
44	Iš viso	8	36

⁶ Netikimybinės atrankos būdas tinkamas, kai tiriamųjų imtis nėra didelė ir apklausų duomenys naudojami atliekant žvalgomąjį (ar bandomąjį) tyrimą (plačiau žr. Gaižauskaitė, Mikėnė 2014: 36–37).

Per pokalbius įrašyti tiriamųjų metalingvistiniai komentarai (pavyzdžiui, nuostatos dėl *savojo* kalbos varianto, *savojo* ir kitų kalbos variantų vertinimai ir kt.), sociodemografinės charakteristikos (lytis, amžius, gyvenamoji vieta) ir kt.

Tiriamąją medžiagą sudaro metalingvistiniai 44 tiriamųjų komentarai apie *savąjį* kalbos variantą ir kitus kalbos variantus⁷. Tiriamųjų nuostatos tirtos remiantis perceptiviosios dialektologijos metodologiniais principais, tikslintos analizuojant *savojo* kalbos varianto suprantamumo, patrauklumo (gražumo), taisyklingumo vertinimus. Tiriamųjų amžius svarbus duomenų gretinimui pagal kartas.

2. METODAI IR METODOLOGINĖS PRIEIGOS

Šio tyrimo pamatas – *savojo* kalbos varianto suvokimo ir vertinimo empiriniai duomenys, kurie surinkti derinant apklausos ir giluminio interviu (pokalbio) metodus. Pokalbio ir apklausos derinys parankus, kai reikia sukaupti įvairių duomenų ne tik apie patį tiriamąjį, jo nuostatas, bet ir įrašyti jo kalbą, garso įrašą panaudoti kalbinių duomenų registravimui, tyrimui (Aurrekoetxea, Ormaetxea 2006: 157–162; Schilling 2013: 66–133). Pokalbiams su tiriamaisiais pasitelktas pusiau struktūruoto ir giluminio pobūdžio interviu derinys (plg. Rupšienė 2007: 65; Kardelis 2017: 257 ir ten nurodyta literatūra ir kt.)⁸.

Pokalbiai su tiriamaisiais vykdyti pasirinkus *klausimyno struktūruotumo* metodologiją, kurios esmė – lankstumas, t. y. nors klausimynas parengtas iš anksto, jo klausimais naudotasi nebūtinai laikantis klausimų eiliškumo ar formuluotės bei atsižvelgiant į tiriamojo dėstomas mintis⁹. Klausimynas sudarytas remiantis kolektyvinės monografijos *Lietuvių kalbos variantai tyrėjo ir paprastojo kalbos bendruomenės nario perspektyvos* autorių atrinktais ir šiame straipsnyje analizuojamam tyrimui pritaikytais perceptivinės anketos klausimais (žr. Aliūkaitė ir kt. 2020: 301–306) (žr. 1 priedą). Klausimynus pokalbių metu pildė apklausos vykdytojos. Toks medžiagos rinkimo būdas yra patikima ir aukštą duomenų kokybę užtikrinanti kokybinio tyrimo metodologijos dalis (Gaižauskaitė, Mikėnė 2014: 61). O pokalbio kontrolė leidžia sukaupti kalbos duomenis kiekybiniam kalbos duomenų (pavyzdžiui, tarmiškumo rodikliams apskaičiuoti) tyrimui.

Klausimyno klausimai apėmė objektyviusius (tiriamojo gyvenamoji vieta, amžius, lytis, išsilavinimas, judumas ir kt.) ir subjektyviusius (geolingvistinė kompetencija, nuostatos dėl *savojo* kalbos varianto, *savojo* kalbos varianto vertinimai) duomenis. Siekiant išsiaiškinti objektyviusius duomenis, tiriamiesiems pateikti uždarieji klausimai, o subjektyviųjų duomenų kaupimui naudotasi atviraisiais klausimais ir semantinio diferencialo vertinamąja skale¹⁰. Atsakymais į atviruosius klausimus siekta išsiaiškinti tiriamųjų geolingvistinę kompetenciją ir kalbines nuostatas, o semantinio diferencialo skalės duomenys leido nustatyti *savojo* kalbos varianto suprantamumo, taisyklingumo, patrauklumo vertinamuosius balus, papildžiusius ir patikslinusius tiriamųjų nuostatas (žr. 1 priedą).

Geolingvistinė kompetencija moksliniame diskurse apibrėžiama kaip paprastojo kalbos vartotojo gebėjimas atpažinti kalbos variantus, juos lokalizuoti geografinėje, socialinėje, kultūrinėje erdvėje (Preston 1989: 4; 1999: xxiii–xxiv; Diercks 2002: 52–53; Aliūkaitė,

⁷ Komentarai žymimi kodais, juose užšifruota informacija apie tiriamąjį: gyvenamoji vietovė, amžius, lytis ir eilės numeris iš punkto (keturios didžiosios raidės – LKA punkto pavadinimo pirmosios raidės; skaitmuo 1 – asmuo iki 35 m., 2 – 36–55 m., 3 – vyresnis nei 56 m.; vyr – vyras, mot – moteris; paskutinis skaitmuo – eilės numeris) pavyzdžiui, Kuršėnų jaunesniosios kartos atstovės komentaro kodas – KURŠ1_mot2).

⁸ Giluminiai pusiau struktūruoti interviu kalbiniams duomenims rinkti įprastai taikomi kokybiniuose, sociolingvistiniais metodais paremtuose tyrimuose, pavyzdžiui, šis metodas taikytas tiriant sociolingvistinę Lietuvos panoramą, pietų žemaičių raseiniškių horizontalųjį ir vertikalųjį variantiškumą (plg. Dambrauskienė 2021: 14; Ramonienė 2022: 15–18 ir kt.)

⁹ Apie *klausimyno struktūruotumo* metodologiją ir kitas kokybinio interviu formas plačiau žr. Gaižauskaitė, Valavičienė 2016: 18–22.

¹⁰ Semantinio diferencialo vertinamoji skalė įprasta tarminių variantų taisyklingumo ir patrauklumo vertinimo tyrimuose (plačiau žr. Preston 2013: 170). Apie semantinio diferencialo skalės naudojimą tyrimuose plačiau žr. Dikčius 2011: 59.

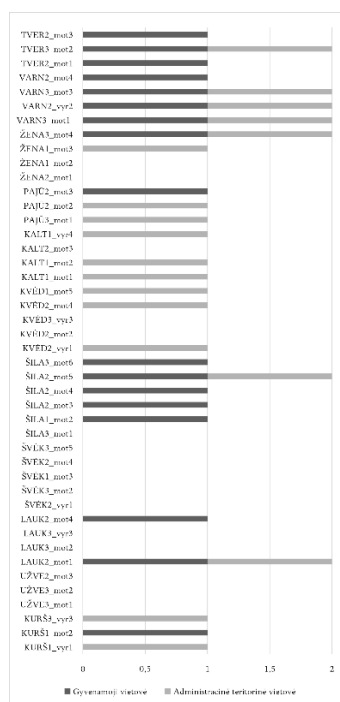
Mikulėnienė 2016a: 92 ir kt.). Geolingvistinės kompetencijos tyrimams ypač svarbūs kalbinių nuostatų tyrimai, kurie atskleidžia paprastojo kalbos vartotojo įsivaizduojamų kalbos variantų ir jų vartotojų sociokultūrinio tapatumo sąsajas, parodo, kad kalbos variantiškumui įtakos turi tiek ideologiškai konstruojami dialekto vaizdiniai, tiek ir pašmonėje susiformavusios stereotipinės kalbos varianto charakteristikos (plg. Chambers, Trudgill 2004: 28; taip pat žr. Aliūkaitė, Mikulėnienė 2016b: 17–30; Geržotaitė 2019c: 1; Mikulėnienė 2019; Dambrauskienė 2021: 76 ir kt.). Vienu iš svarbiausių komponentų perceptyviniuose tyrimuose laikomas kalbos varianto patrauklumo kriterijus, o remiantis paprastojo kalbos vartotojo metalingvistiniais komentarais, konceptualizuojama kalbos varianto estetiškė vertė (Aliūkaitė 2007: 212–213 ir ten nurodytą literatūrą).

Pietų žemaičių varniškių nuostatos dėl *savojo* kalbos varianto analizuojamos remiantis perceptyviosios dialektologijos metodologijomis, suteikiančiomis „papildomų matmenų kalbos variantiškumo plačiąją prasme inventorizacijai, supratimui, vertinimui ir prognostinei (kaitos ir raidos) variantiškumo žiūrai, kaip svarbų vienetą kalbos variantiškumo tyrimuose įteisina[nčiomis] varianto vaizdinio kategoriją“ (Aliūkaitė, Mikulėnienė 2016b: 18; plg. Inoue 1999: 157–158). *Savojo* kalbos varianto vaizdinys (-iai) tikslinamas (-i) nagrinėjant estetiškę vertę detalizuojančius suprantamumo, taisyklingumo, patrauklumo vertinamuosius balus.

Šiuo straipsniu tęsiami perceptyviosios dialektologijos nuostatų tyrimai, paremti geolingvistikos (regioninio variantiškumo) metodologija.

3. SAVOJO KALBOS VARIANTO NOMINACIJOS IR SAMPRATA

Pirmiausia tiriamųjų paprašyta įvardyti jų gyvenamojoje vietovėje vartojamą kalbos variantą. Beveik du trečdaliai tiriamųjų (64 proc.) *savajam* kalbos variantui suteikė konkretaus miesto ar miestelio pavadinimo nominacijas, kurios klasifikuotinos į 3 grupes: 1) kalbos variantas, nominuotas gyvenamosios vietovės pavadinimu; 2) kalbos variantas, nominuotas administracinio ir (ar) savivaldybės centro, į kuri (-iuos) migruojama dėl viešųjų (pavyzdžiui, į savivaldybę, seniūniją), ekonominių (pavyzdžiui, į parduotuves, turgų), gydymo(si) ar kitų priežasčių, pavadinimu, toliau vadinamas administracinės teritorinės vietovės pavadinimu; 3) mišrus kalbos variantas, žr. 2 paveikslą.

2 paveikslas. Savojo kalbos varianto nominacijų pasiskirstymas

Savasis kalbos variantas gyvenamosios vietovės pavadinimu dažniausiai nominuojamas Važnių (LKA 191), Tvėrų (LKA 220a) ir Šilalės (LKA 323) tiriamųjų, pvz.: *vietiniai – varniškiai* (VARN2_mot4), *tveriške* (TVER2_mot1), *Šilalės tarmė* (ŠILA1_mot2), *šilališkių kalba* (ŠILA2_mot3), *Šilalės tarmė, šilališkių tarmė* (ŠILA2_mot5)¹¹. Neretai gyvenamosios vietovės pavadinimas papildomas administracinės teritorinės vietovės (-ių), į kurią (-ias) migruojama, pavadinimu (-ais), pvz.: *varniškių į Plungę biški panaši* (VARN2_vyr2); *panaši į Telšių, gal tik žuodei skirias* (VARN3_mot1), *Varnių ir Telšių nesiskiria* (VARN3_mot3); *tveriškiai, laukuviškiai, varniškiai – vienodai šnek* (TVER3_mot2); *Tauragė, Šilutė – taip pat* (ŠILA2_mot5). Pastarieji pavadinimai priskirtini 3-ajai nominacijų grupei.

Tik su administracine teritorine vietove sietinas nominacijos dažniausiai suteikia Kuršėnų (LKA 102), Kvedarnos (LKA 288), Kałtinėnų (LKA 290) ir Pajūrio (LKA 322) tiriamieji, pvz.: *Šiaulių kalba* (KURŠ1_vyr1); *Vietinė tarmė <...> priskiriama Šiauliams* (KURŠ3_vyr3), *šilalietiška kalba* (KVĖD2_vyr1), *šilališkių kalba* (KVĖD2_mot4), *Šilalis krašto* (KVĖD1_mot5); *šilališkiai* (KALT1_mot1); *Šilalės šnekta, linkę į Telšių pusės kalbą* (KALT1_mot2); *Šilalės kalba* (KALT1_vyr4).

Savojo kalbos varianto nominavimas gyvenamosios vietovės (-ių) pavadinimu (-ais) suponuoja tiriamųjų nuostatą, kad jų gyvenamojoje vietovėje vartojamas kalbos variantas pasižymi tik tai vietovei būdinga kalbine raiška. Administracinės teritorinės vietovės pavadinimu įvardytas *savasis* kalbos variantas, tikėtina, siejamas su aukštesnio prestižo įvaizdį turinčiu rajono centre ar didesniame mieste vartojamu kalbos variantu. Mišrios nominacijos grupės pavadinimai ne tik sieja gyvenamosios vietovės ir administracinės teritorinės vietovės *savojo* kalbos varianto pavadinimus, bet ir parodo, kad varniškiai *savąjį* kalbos variantą tapatina ir (ar) lygina su pašamonėje susiformavusiu prestižiškesniu kalbos variantu, vartojamu geografiškai netolimoje vietovėje.

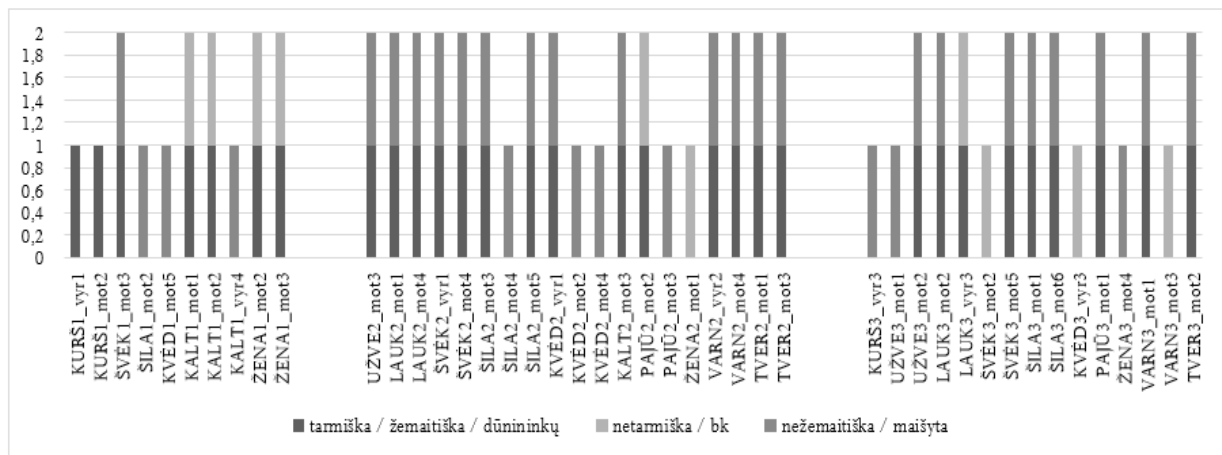
Atsakymai į klausimą „Kaip apibūdintumėte savo gyvenamosios vietovės kalbą?“ skirtini į 3 grupes: 1) *žemaitiška / tarmiška / dūnininkų*; 2) *nežemaitiška / maišyta* ir 3) *netarmiška / literatūrinė / bendrinė*. *Nežemaitiškos / maišytos* kalbos grupės atsakymai yra tarpinis variantas tarp 1-osios ir 3-osios grupės opozicijos *tarmiška vs netarmiška*. Beveik du trečdaliai tiriamųjų pateikė ne vienai grupei priskirtinus atsakymus, kuriuos lėmė tiriamųjų įžvalgos, pagal kartas diferencijuojančios *savojo* kalbos varianto vaizdinį¹². Jei *tarmiškos* ir *maišytos* kalbos apibūdinimai procentiškai pasiskirstė apylygiai (atitinkamai 68 ir 72 proc.), tai *netarmiškos* kalbos sudaro mažiau nei ketvirtadalį (23 proc.) visų atsakymų¹³.

Savąjį kalbos variantą *žemaitišku / tarmišku / dūnininkų* dažniau vadina jaunesniosios ir vidurinės kartos atstovai (atitinkamai 70 proc. ir 73 proc. atsakymų), *nežemaitišku / maišytu* – vidurinės ir vyriausiosios kartos (89 proc. ir 73 proc.). Tačiau nemažos dalies jaunųjų varniškių (40 proc.) pašamonėje *savasis* kalbos variantas – *netarmiškas*, arba artimas bendrinei kalbai, žr. 3 paveikslą.

¹¹ Straipsnyje tiriamųjų metalingvistiniai komentarai užrašyti originalia tiriamųjų kalba ir netaisyti.

¹² Pavyzdžiui, UŽVE2_mot3 komentaras *Senieji, aštuoniasdešimtmečiai ir vyresni išlaikė sava tarmę, jaunesni – mišrūnai* priskirtinas prie 1 ir 3 grupių.

¹³ Procentai apskaičiuoti nuo kiekvienos grupės atsakymų skaičiaus.

3 paveikslas. Savojo kalbos varianto apibūdinimai

Pabrėžtina, kad nors daugiau kaip du trečdaliai tiriamųjų savo gyvenamosios vietovės kalbą pavadino *tarmiška*, *žemaitiška*, *dūnininkų* kalba, beveik visų jų nuomone (90 proc.), tarmiškai kalba tik vyriausieji vietos gyventojai, pvz.: *Tarmiškai nebent labai labai senas, net penkiasdešimtmečiai, šešiasdešimtmečiai nesako „dūna“, „pyns“*. *Kuršėnai – kaims, visi taip šnek* (KURŠ1_vyr1); *Seneliai retkarčiais pasako „dūnikes“, „pynuka“, jaunesni taip nebesako* (KURŠ1_mot2); *Tarmiškai, vietinė šnekta niekas nebešneka. Žemaičių kalbos čia nieks nesuprant, nieks ja ir nešnek. Tik seni kai kurie, tie kuriems daugiau nei 70–80 metų. Jaunimas sako, kad jiems sermata šnekiet žemaitiškai, jie nenor būti žemaičiais* (UZVE3_mot2); *Senieji kiek daugiau žemaičiuoja: nutrauktos galūnės, nukanda galūnes, sako „vyna dūnas“ (vieną duonos), kirčiai kitokie, kitur deda. Jaunimas kalba aukštaitiškiau, ypač tie, kurie išvažiuoja į miestus, grįžę kalba aukštaitiškiau* (LAUK2_mot1).

*Nežemaitiškos / maišytos kalbos variantai skiriami į 3 grupes: 1) maišytos su bendrine / literatūrine kalba arba su ja tapatinama aukštaičių tarpe (62 proc. atsakymų); 2) maišytos su šiaurės žemaičių patarmėmis (23 proc. atsakymų); 3) maišytos ir su bendrine, ir su kitų žemaičių patarmėmis (15 proc. atsakymų). Visgi visas tris šias grupes sieja nežemaitiškos / maišytos kalbos suvokimas, kurį lemia savojo kalbos varianto lyginimas su pašamoneje išvirtinusia „tikra“ žemaičių tarpe, pvz.: *mūsų maišyta, kartais žemaičiuojam, kartais nežemaičiuojam, truputį žemaitiška, laužyta, paprasta* (KALTI_vyr4); *Nei šiočia, nei tokia, negryna, žemaičių nepavadinsi <...>. Artima bendrinei, bet ne visai* (KURŠ3_vyr3); *Literatūrinis persmelk, pergali tarmes, vaikai internetiniai erdvoje nuskenden, išmokst mokykloj. Kiti sarmatijas, mokykla sava dara. Gal nemadinga muzikų šnekta* (LAUK2_mot4); *Grynai žemaitiškai niekada čia nešnekėjo, tik dar žodžių senoviškų yra. Esam prie žemaičių. Lyginant su telšiškais, mes ne žemaičiai. Jei nekalbam žemaitiškai, tai lietuviškai* (ŠVEK2_mot4); *Normali lietuviška kalba, neišskirtinė, nei aukštaitiška, nei žemaitiška – lietuviškai kalbam, paprasta lietuviška, darosi artimesnė bendrinei* (ŠILAI2_mot3); *Mišinukai, mišrūnai, klumpių krašto, maišyti – visų žemaičių žodžius vartojam, viską gaudantys. Šilutėj kalba taip pat* (PAJŪ3_mot1); *Paprasti žmonės taip šnekam – žemaitiškai nelabai. Per televiziją kalba kaip Šilalėj. Jei mes esam žemaičiai, tai ir turėtume kalbėti žemaitiškai – žemaitiškai nekalbam* (ŠILAI2_mot4).*

Tarmiškajam opozicinį netarmišką kalbos variantą tiriamieji dažniausiai priskiria jaunesniosios kartos atstovams ir (arba) išsilavinusiems bei iš kitur grįžusiems gyventojams, pvz.: *Jaunims – nebier juokiu tarmiu – visi yr aukštaite, literatūriška [kalba], apie tarpe nenuor girdiet. Vienetai vaikų šnek tarmiškai, visi literatūriškai. Ir tėvai su vaikais šnek literatūriškai* (TVER2_mot1); *Jaunimas mažiau tarmiškai šneka, daugiau gal bendrine, neretai justi anglų kalbos įtaka – sakinius verčia iš anglų kalbos. Tarmė nemadinga* (ŠVEK1_mot3); *Jaunimas kalba aukštaitiškiau, ypač tie, kurie išvažiuoja į miestus, grįžę kalba aukštaitiškiau*

(LAUK2_mot1); *Išsilavinę kalba taisyklingiau, aiškiau, neišsilavinę vartoja kitokius žodžius. Nėra žemaičių kalba, panaši į bendrinę kalbą. Jaunimas kalba kitaip – greitai susako. Sūnus grįžo iš užsienio, kalba taip pat* (ŽENA3_mot4). Tokia nuostata koreliuoja su jaunesniosios kartos atstovų išsakytais apibūdinimais: procentiškai daugiausia jų *savąjį* kalbos variantą charakterizavo kaip *netarmišką* (ŽENA1_mot3), *literatūrinį* (ŽENA1_mot3).

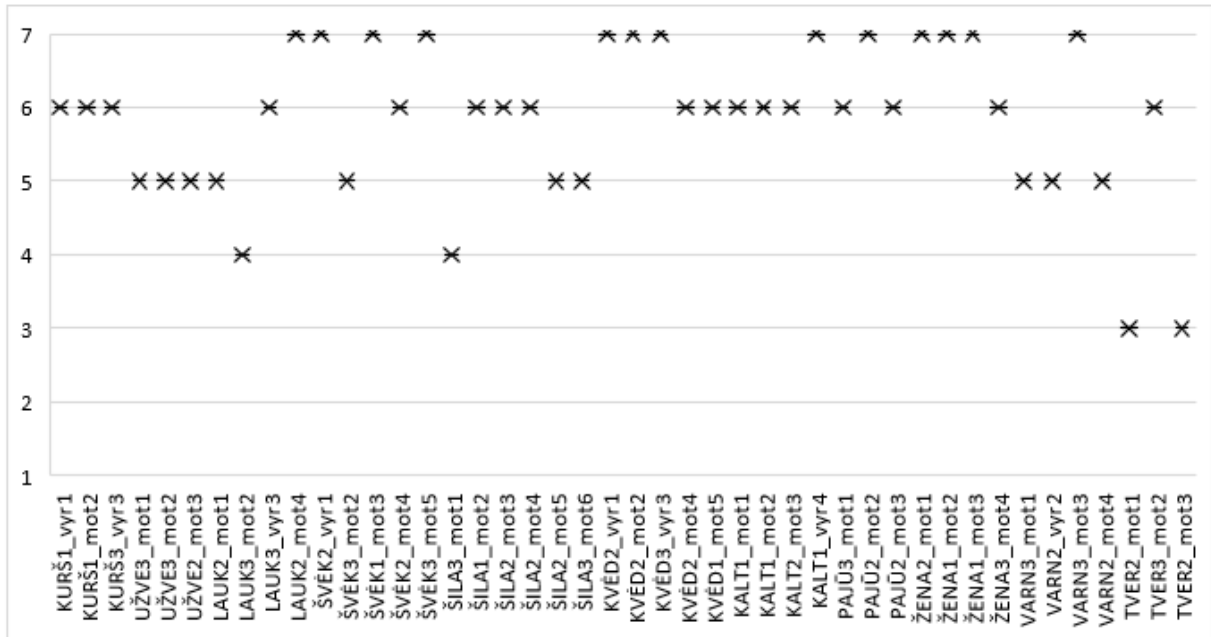
Apibendrinant *savojo* kalbos varianto vertinimus, darytina išvada, kad, varniškių įsitikinimu, tarmiškai dar kalba, arba dūnininkuoja, tik patys vyriausieji pietų žemaičiai varniškiai, o kitų, ypač jaunų gyventojų bei grįžtančiųjų iš kitų miestų kalba – *maišyta* su bendrine / literatūrine kalba arba su ja tapatinama aukštaičių tarpe. Tik vakarinėje patarmės dalyje, arti bebaigiančių sunykti vakarų žemaičių esančiame Žemaičių Naūmiestyje (355), visų tiriamųjų teigimu, jų kalba yra *viena taisyklingiausių* (ŽENA2_mot1), *lyg ir taisyklingai* (ŽENA1_mot2), *literatūrinė* (ŽENA1_mot3), *panaši į bendrinę kalbą, tik galūnes nuimam* (ŽENA3_mot4)¹⁴. Tiek vyresniosios ir vyriausiosios kartos tiriamųjų nuostata, kad jaunimas nekalba tarmiškai, tiek jaunesniosios kartos atstovų siekis *savąjį* kalbos variantą tapatinti su netarmiškuoju variantu gali rodyti vykstančią tradicinės varniškių patarmės kaitą – lengviausiai atpažįstamų ryškiųjų tarminių ypatybių, ypač dvibalsių *ie, uo* vienbalsinimo, vartosenos atsisakymą.

4. SAVOJO KALBOS VARIANTO ĮVERČIAI

Remiantis *savojo* kalbos varianto vertinimais, nagrinėti tiriamųjų gyvenamojoje vietovėje vartojamo kalbos varianto įverčiai pagal tris kategorijas: 1) suprantamumą; 2) taisyklingumą ir 3) gražumą (patrauklumą). Duomenys rinkti naudojant septynbalę semantinio diferencialo vertinimo skalę. Pokalbio metu tiriamieji visas tris kategorijas turėjo įvertinti nuo pozityviausio (7) iki negatyviausio (1). Įvertis nuo 5 iki 7 laikomas teigiamu, 4 – neutraliu, nuo 1 iki 3 – neigiamu.

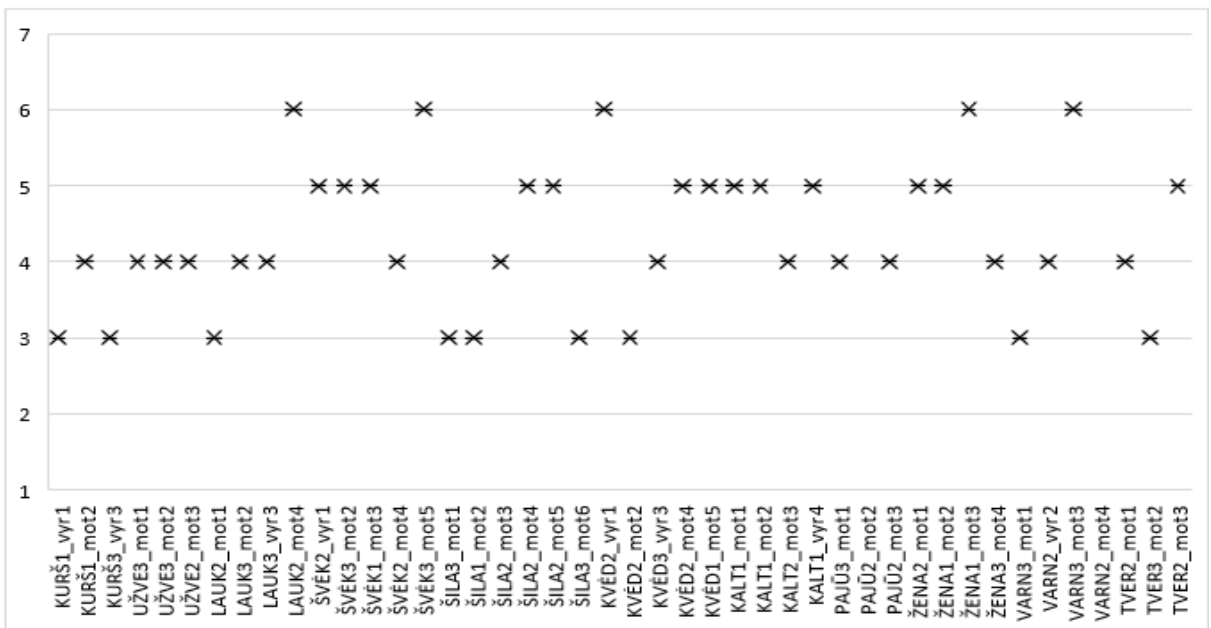
Beveik visi (93 proc.) varniškiai mano, kad jų vietovės kalba yra lengvai suprantama visiems (žr. 4 paveikslą), nes nesuprantama kalba dažniausiai suvokiama kaip neįprastų, savitą reikšmę turinčių leksinių vienetų vartojimas, pvz.: *griežtų žodžių nenaudoju – visiems suprantama* (VARN3_mot3); *kalbu bendrine, nes galvoju, kad kiti gal nesuprasti, kartais įkišu savų žuodžiu* (UŽVE3_mot1); *tikri žemaičiai... kai kurie žodžiai neaiškūs* (UŽVE3_mot2); *tarminiai žodžiai kitokie* (LAUK2_mot1); *mūsų kalba – visiems suprantama, išraiškingiausia savo žemaitiškumu, specifinių žodžių neturim* (LAU2_mot4); *su kitu žemaičiu sunku susikalbėti, jų kai kurie žuodžiai kitokie* (LAUK3_mot2); *seneliai, tėvai turėdava išskirtiniu, kitokiu žodžiu (gonkos, alkieruks), dabar taip nekalbam* (ŠILA2_mot3). Tik arti šiaurės žemaičių kretingiškių ribos esančio Tvėrų miestelio (LKA 220a) tiriamieji įsitikinę, kad jų gyvenamojoje vietovėje vartojamas kalbos variantas kitų tarmių atstovams sunkiai suprantamas, pvz.: *aukštaičiai, dzūkai – laba sunke, atvykę prašo išverst* (TVER2_mot1); *aukštaičiai nesupranta, saka, kad nukondam galūns* (TVER2_mot3).

¹⁴ Apie vakarų žemaičių patarmės likimą žr. Zinkevičius 1994: 123; Bukantis 2002: 12–13; 2007: 196; LKTCH 2004: 222 ir kt. Dėl Žemaičių Naūmiesčio (355) būta pasvarstymų, kad visą šį punktą reikia priskirti pietų žemaičiams raseiniškiams, nes, būdami raseiniškių ir varniškių paribyje, Žemaičių Naūmiesčio ir jo apylinkių gyventojai, kaip ir raseiniškiai, dvibalsius *am, an, em, en* išlaiko sveikus (Janavičienė, Zinkevičius 1983: 102). Žemaičių Naūmiestis (LKA 355) pietų žemaičiams raseiniškiams priskirtas leidinyje *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)* publikuojamame žemėlapyje (Aliūkaitė ir kt. 2014: 143). Tačiau to paties leidinio 7 priede Žemaičių Naūmiestis (LKA 355) įrašytas į pietų žemaičių varniškių optimizuotų LKA punktų sąvadą (NTA 2014: 442). Kadangi šios šnektos tyrimų trūksta, iki šiol „laikomasi Z. Zinkevičiaus ir A. Girdenio tarmių klasifikacijos“ (PŽVmk 2017: 55).

4 paveikslas. Savojo kalbos varianto suprantamumo įverčiai

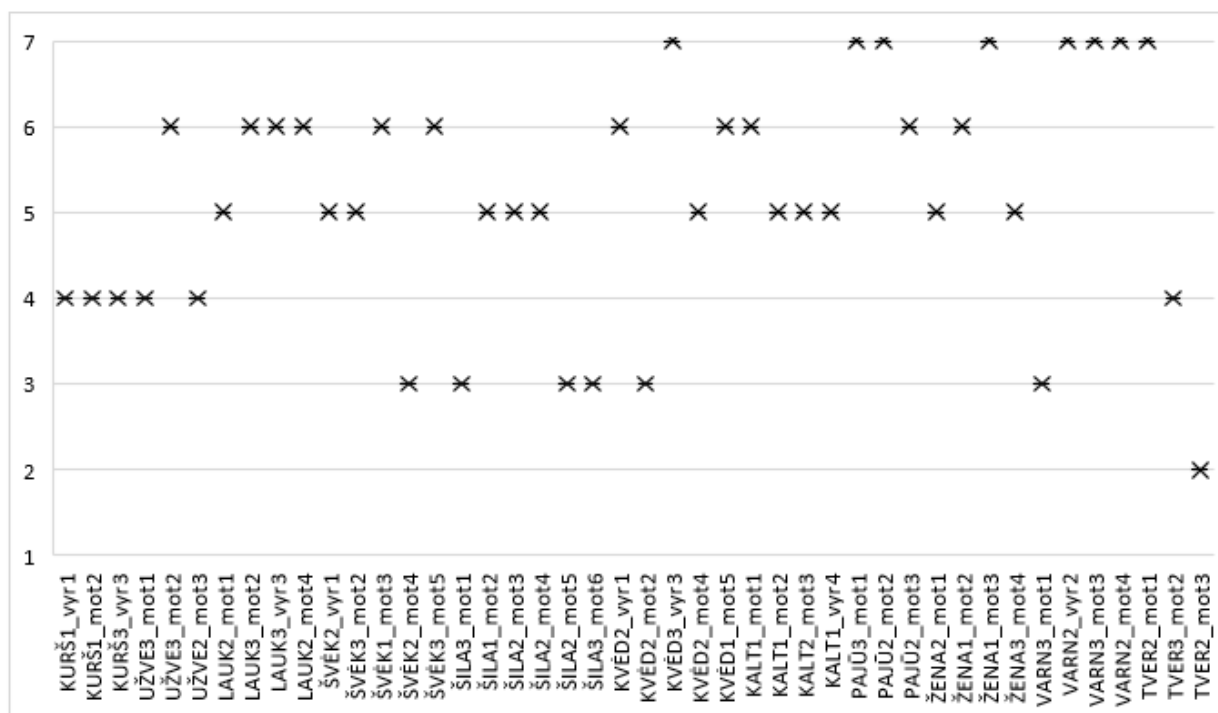
Dėl taisyklingumo tiriamieji išreiškė šiek tiek abejonių ir nė vienas *savojo* kalbos varianto neįvertino aukščiausiu įverčiu (žr. 5 paveikslą), nes, jį (*savąjį* kalbos variantą) lygina su *bendrine / literatūrine* kalba arba su ja tapatinama aukštaičių tarpe. Įprastai tiriamieji įvardijo fonetinius (dažniausiai galūnių redukcijos), kirčiavimo, leksinius skirtumus ar panašumus, pvz.: *nutraukam galūnes, kaimietiška kalba <...>, panaši į bendrinę ir aukštaičių, aiškiai kalba, kirčiuoja kitaip* (ŠVĖK3_mot2); *galūnes karpom, bet arčiau literatūrinės einam* (ŠVĖK3_mot5); *vietos kalba – Šilalės tarmė – kitokia nei žemaitiška, lyg biški tvarkinga, biški nukandam galūnes, žodis „biški“*. *Šilalės tarmės atstovai – biški pamesti žmonės. Kalbos maniera paprasta, žodžių krepšelis pas mumis siauresnis, aukštaičiai turi daugiau žodžių reikšmių* (ŠILA1_mot2); *vietinė kalba atrodo taisyklinga, graži, lengvai suprantama, senovinių žodžių nėra – lietuviška kalba, šilalietiška kalba, tik galūnes nukandam* (KVĖD2_vyr1).

5 paveikslas. Savojo kalbos varianto taisyklingumo įverčiai

Fonetiniai, leksiniai ir kiti skirtumai nuo bendrinės kalbos tiriamųjų sąmonėje kuria ne visai taisyklingo *savojo* kalbos varianto vaizdinį. Šiam rezultatui labiausiai tikėtinas paaiškinimas yra viešosios normos, t. y. per švietimą ir (ar) žiniasklaidą yra „primetamas“ tariamas bendrinės kalbos pranašumas (plg. Bezooijen 1997: 30). Todėl bet koks nuokrypis nuo bendrinės kalbos, arba standarto, paprastojo kalbos vartotojo sąmonėje gali kurti netaisyklingo kalbos varianto vaizdinį. Varniškių sąmonėje įsitvirtinusio taisyklingo kalbos varianto vaizdinį – bendrinę kalbą ar jai tapatinamą aukštaičių tarmę – galima laikyti tam tikra „standartinės kalbos ideologija“, kai teisingas yra tik vienas kalbos variantas (žr. Keturakienė, Vaicekauskienė 2016: 32 ir ten cituojamą literatūrą).

Bet taisyklingumas ne visada tiesiogiai koreliuoja su patrauklumu (gražumu). Dažnai yra atvirkščiai: kuris nors kalbos variantas ar kuri nors tarmė gali būti įvertinti kaip netaisyklingi, bet patrauklūs (Kuiper 1999: 256; Aliūkaitė 2006: 571 ir kt.). Panašios nuostatos laikosi ir varniškiai: kad *savasis* kalbos variantas yra gražus, įsitikinę dviem trečdaliais daugiau tiriamųjų, nei tų, kurie mano, kad vietinis kalbos variantas yra taisyklingas, plg. 5 ir 6 paveikslus.

6 paveikslas. *Savojo* kalbos varianto gražumo (patrauklumo) įverčiai

Varniškiečiai, vertindami *savąjį* kalbos variantą kaip patrauklų, pabrėžia tiek solidarumą su vietove, tiek panašumą į viešoje erdvėje įprastai vartojamą bendrinei kalbai artimą kalbos variantą, pvz.: *nejaučiu jokia skirtuma kaip par televizoriu, tik nukandam galūnes. Būčiau svolačius paskutinis, jeigu sakyčiau, kad negraži (KVĖD3_vyr3); graži sava kalba (LAUK3_vyr3); vietinė kalba graži (PAJŪ2_mot2); vietinė kalba gražiausia, bet kiti sako bjauri (PAJŪ2_mot3)*. Patrauklumo įverčius papildę metalingvistiniai komentarai rodo, kad tiriamiesiems *savojo* kalbos varianto patrauklumą lemia solidarumo veiksnys, susijęs ne tik su dialektu, bet ir apskritai regioniniu, kultūriniu identitetu (plg. Aliūkaitė 2007: 212, 214).

Apibendrinant pietų žemaičių varniškių estetinius įverčius galima teigti, kad *savojo* kalbos varianto suprantamumą ir taisyklingumą lemia *savojo* kalbos varianto panašumas į bendrinę kalbą: kuo *savasis* kalbos variantas artimesnis bendrinei kalbai (fonetiškai, akcentologiškai ir leksiškai), tuo jis suprantamesnis ir taisyklingesnis. O patrauklumo

(gražumo) vertinimui svarbiausias – solidarumo su gyvenamąja vietoje ir jos kultūrine aplinka veiksnys. Taigi varniškiams *savasis* kalbos variantas yra gana gražus, beveik visiems suprantamas, tačiau labiau netaisyklingas nei taisyklingas.

5. APIBENDRINIMAS

Atlikta *savojo* kalbos varianto nominacijų ir vertinimų analizė iš pietų žemaičių varniškių ploto 11 LKA punktų parodė, kad:

- *savasis* kalbos variantas varniškiams yra gana gražus; svarbiausias kriterijus, lemiantis tiriamųjų *savojo* kalbos varianto patrauklumo (gražumo) teigiamus įverčius – regioninio solidarumo veiksnys;
- vertindami *savojo* kalbos varianto suprantamumą ir taisyklingumą, varniškiai jį (*savoji* kalbos variantą) gretina su bendrine / literatūrine kalba: fonetiniai, leksiniai ir kiti panašumai ir (ar) skirtumai nuo bendrinės kalbos tiriamųjų sąmonėje kuria beveik visiems suprantamo, bet ne visai taisyklingos kalbos varianto vaizdinį;
- *savajam* kalbos variantui varniškiai priskiria dūnininkavimą, arba dvibalsių *ie*, *uo* atliepimą vienbalsiais [i:], [u:] ir (ar) diftongoidais [i:ĩ], [u:ũ], kitos tradiciniams pietų žemaičiams varniškiams būdingos ypatybės neakcentuojamos;
- tiriamuoju laikotarpiu būdingiausia ypatybė, pagal kurią atpažįstamas *savasis* kalbos variantas, varniškių manymu, yra galūnių trumpinimas;
- tiriamųjų nuomone, dūnininkavimas išlikęs tik pačių vyriausių varniškių kalboje, o jaunesni gyventojai, ypač jauniausioji karta ir atsikėlusieji iš kitų vietovių, kalba arba su bendrine (prilyginama aukštaičių tarmei) kalba, arba su kitomis žemaičių patarmėmis *maišytu* kalbos variantu;
- *savojo* kalbos varianto nominacijas varniškiai tapatina su geografiniais (erdviniais) atstumais siejamomis vietovėmis ir suteikia arba gyvenamosios vietovės, arba administracinio ar savivaldybės centro, į kurį migruojama, pavadinimą; tai leidžia atsargiai teigti, kad varniškių šiaurietinė dalis kalbiškai artimesnė vakarų aukštaičiams šiaurškiams, šiaurvakarinė – šiaurės žemaičiams telšiškiams, vakarinė – urbanistiniam Klaipėdos kalbos variantui, artimam bendrinei kalbai;
- tiek vyresniosios ir vyriausiosios kartos varniškių nuostata, kad jaunimas nekalba tarmiškai, tiek jaunesniosios kartos atstovų *savojo* kalbos varianto vaizdinio artinimas prie bendrinės kalbos gali rodyti žemaičių varniškių vartojamos tarminės ir bendrinės kalbos konvergenciją, o apibūdinimai ir nominacijos – tarminio ploto kalbinį heterogeniškumą.

LITERATŪRA

- Aliūkaitė Daiva 2006: Tarminio kalbėjimo kultūrinis aspektas [Cultural Aspect of Speaking a Dialect]. – *Acta Baltico-Slavica* 30, 567–583.
- Aliūkaitė Daiva 2007: Tarminio kalbėjimo estetinė vertė: nuostatų tyrimas [Aesthetic Value of Dialectal Discourse: Approach Analysis]. – *Tekstai ir kontekstai* 1, 211–223.
- Aliūkaitė Daiva, Bakšienė Rima, Jaroslaviėnė Jurgita, Judžentytė Gintarė, Leskauskaitė Asta, Lubienė Jūratė, Meiliūnaitė Violeta, Pakalniškienė Dalia, Ragaišienė Vilija, Rinkauskienė Regina, Švambarytė-Valužienė Janina, Urbanavičienė Jolita, Vaišnienė Daiva 2014: Punktų tinklo tankis geolingvistinės skirties aukštaičiai : žemaičiai požiūriu [The Density of the Point Network in the Case of the Geolinguistic Difference Between the Aukštaitians and the Žemaitians]. – *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, sud. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė, Vilnius: Briedis, 129–197.
- Aliūkaitė Daiva, Mikulėnienė Danguolė 2014a: Geolingvistika: ideologija, teorija ir metodai. Pagrindinės sąvokos [Geolinguistics: Ideology, Theory, and Methods. Basic

- Concepts]. – *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, sud. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė, Vilnius: Briedis, 29–47.
- Aliūkaitė Daiva, Mikulėnienė Danguolė 2014b: Geolektų ir regioninių dialektų formavimosi ypatumai Lietuvoje [Peculiarities of Formation of Geolects and Regional Dialects in Lithuania]. – *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, sud. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė, Vilnius: Briedis, 257–262.
- Aliūkaitė Daiva, Mikulėnienė Danguolė 2016a: Perceptyviosios dialektologijos instrumentai ir tyrimų kryptys: variantų arealai mentaliniuose žemėlapiuose (Biržų atvejis) [Perceptual Dialectology Instruments and Directions for Research: Areas of Variants in Mental Maps (Case of Biržai)]. – *Acta Linguistica Lithuanica* 74, 89–120.
- Aliūkaitė Daiva, Mikulėnienė Danguolė 2016b: Lietuvos gimnazistų požiūris: išsilavinimas Lietuvos gimnazistų vaizdiniuose [Lithuanian High School Students' Approach: The Reflection of Education in Standard Language Images]. – *Verbum* 7, 17–33.
- Aliūkaitė Daiva, Mikulėnienė Danguolė, Čepaitienė Agnė, Geržotaitė Laura 2017: *Kalbos variantiškumas ir jo vertinimas perceptyviosios dialektologijos požiūriu: variantų ir vietų vaizdiniai* [Language Variation and its Evaluation from the Perspective of Perceptual Dialectology: Images of Variants and Locations], Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Aliūkaitė Daiva, Mikulėnienė Danguolė, Čepaitienė Agnė, Geržotaitė Laura 2020: *Lietuvių kalbos variantai: tyrėjo ir paprastojo kalbos bendruomenės nario perspektyvos* [Lithuanian language variants: perspectives of researcher and ordinary member of language community], Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Auer Peter 2005: Europe's Sociolinguistic Unity, or: A Typology of European Dialect/Standard Constellations. – *Perspectives on Variation. Sociolinguistic, Historical, Comparative*, eds. N. Delbecque, J. Van der Auwera, D. Geeraerts, Berlin: Mouton de Gruyter, 7–42.
- Aurrekoetxea Gotzon, Ormaetxea Jose Luis 2006: Research Project – “Sociogeolinguistic Atlas of the Basque Language”. – *Euskalingua* 9, 157–162.
- Bezooijen Renée 1997: Normen met betrekking tot het Standaardnederlands. – *Taal en Tongval* 10, 30–48.
- Brazaitienė Laura 2024: Jaunųjų rytų aukštaičių – anykštėnų, kupiškėnų ir uteniškių – tarminės kalbos vaizdiniai: ribos ir objektyvusis tarmiškumas [Dialect Images of the Young Eastern *Aukštaitians* of Anykščiai, Kupiškis and Utena: Borders and Objective Dialecticity]. – *Acta Linguistica Lithuanica* 91, 198–223.
- Bukantis Jonas 1984: *Fonologija južnožemajtskogo Varnjajskogo govora: filologijos mokslų kandidato disertacija* [Phonology of the Southern Žemaitian Subdialect of Varniai: PhD Thesis in Philology], Vilnius: Vilniaus valstybinis universitetas.
- Bukantis Jonas 2002: Žemaičių kalba šiandien ir jos išlikimo perspektyvos [The Žemaitian Language Today and Its Prospects for Survival]. – *Žemaičių žemė* 2, 12–13.
- Bukantis Jonas 2007: Vakarų žemaičių tarmės ypatybės [Characteristics of the Western Žemaitian Dialect]. – *Tautosakos darbai* 34, 194–206.
- Chambers Jack K., Trudgill Peter 1980: *Dialectology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Chambers Jack K., Trudgill Peter 2004: *Dialectology*, 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press.

- Dambrauskienė Diana 2020: Pietų žemaičių raseiniškių tarmių nominacijos ir įverčiai [Dialect Nominations and Evaluations in the Area of the Southern Samogitian of Raseiniai]. – *Acta Linguistica Lithuanica* 83, 227–247.
- Dambrauskienė Diana 2021: *Pietų žemaičių raseiniškių kalbinis pereigiškumas: horizontalusis ir vertikalusis variantiškumas*: daktaro disertacija [Transitional Position of the Southern Žemaitian Subdialect of Raseiniai: The Horizontal and Vertical Variation: Doctoral Dissertation], Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Diercks Willy 2002: Mental maps. Linguistic–Geographic Concepts. – *Handbook of Perceptual Dialectology 2*, eds. D. Long, D. Preston, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 51–70.
- Dikčius Vytautas 2011: *Anketos sudarymo principai* [Principles for Compiling the Questionnaire]. Prieiga internete: https://www.spssanalize.lt/wp-content/uploads/2014/03/Anketos_sudarymo_principai.pdf [žiūrėta 2026-01-12].
- Gaižauskaitė Inga, Mikėnė Svajonė 2014: *Socialinių tyrimų metodai: apklausa* [Social Research Methods: Survey], Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Gaižauskaitė Inga, Valavičienė Natalija 2016: *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu* [Social Research Methods: Qualitative Interview], Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, VĮ Registrų centras.
- Garrett Peter 2010: *Attitudes to Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Geržotaitė Laura 2019a: Jaunųjų rytų aukštaičių – kupiškėnų ir uteniškių – kalbinės gimtinės vaizdiniai [Images of Linguistic Homeland of the Young Eastern Aukštaitians of Kupiškis and Utena]. – *Acta Linguistica Lithuanica* 81, 175–198.
- Geržotaitė Laura 2019b: Jaunųjų vakarų aukštaičių kauniškių kalbinės gimtinės vaizdiniai: Kauno, Jurbarko, Šakių ir Marijampolės kalbinis (ne)giminiškumas [Images of the Linguistic Homeland of the Young Western Aukštaitians of Kaunas: The Linguistic (Non)Affinity of Kaunas, Jurbarkas, Šakiai, and Marijampolė]. – *Bendrinė kalba* 92, [1–25].
- Geržotaitė Laura 2019c: Bendrinės lietuvių kalbos vaizdinių kalbinio standarto plote tyrimas: vienos Kauno rajono gimnazijos atvejis [Research of the Images of Standard Lithuanian in an Area of the Standard Language: The Case of Kaunas district Gymnasium]. – *Lietuvių kalba* 13, [1–19].
- Geržotaitė Laura, Čepaitienė Agnė 2016: Vilkaviškio jaunuolių kalbinė gimtinė: ribos, taisyklingumo ir patrauklumo vertės [The Linguistic Homeland of the Young People Living in Vilkaviškis: Borders, Correctness and Attractiveness]. – *Verbum* 7, 84–100.
- Girdenis Aleksas 1970: Ką turi dūnininkai vietoj literatūrinės kalbos *ie, uo* [What do the Dūnininkai Have Instead of the Literary Language *ie, uo*]. – *Baltistica* 6(2), 143–146.
- Hickey Raymond 2003: *How and Why Supraregional Varieties Arise. Insights into Late Modern English*, eds. M. Dossena, Ch. Jones, Frankfurt: Peter Lang.
- Hoppenbrouwers Cor 1983: Het genus in een Brabants regiolect [The Genus in a Brabant Regional Dialect]. – *TABU, Bulletin voor Nederlandse Taalkunde* 13, 1–25.
- Inoue Fumio 1999: Classification of Dialects by Image: English and Japanese. – *Handbook of Perceptual Dialectology 1*, ed. D. R. Preston, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 147–160.
- Janavičienė Janina, Zinkevičius Zigmąs 1983: Žemaičių Naumiesčio šnekta socialinės lingvistikos požiūriu [The Dialect of the Locality of Žemaičių Naumiestis (the District of Šilutė) in a Socio Linguistic Aspect]. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 23, 102–106.

- Jaworski Adam, Coupland Nikolas, Galasiński Dariusz 2004: *Metalanguage: Social and Ideological Perspectives*, Berlyn: Mouton de Gruyter.
- Kardelis Kęstutis 2017: *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: edukologija ir kiti socialiniai mokslai* [Research Methodology and Methods: Educology and Other Social Sciences], 6-asis patais. ir papild. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Keturakienė Miglė, Vaicekauskienė Loreta 2016: Lietuvių kalbos mokytojai standartinės kalbos ideologijos nelaisvėje: nuostatos, praktikos, pasekmės [Lithuanian Language Teachers in the Captivity of Standard Language Ideology: Attitudes, Practices, Consequences]. – *Darbai ir dienos* 65, 31–52. Prieiga internete: [http://www.sociolingvistika.lt/failai/files/31-52.pdf#:~:text=Nors%20standartin%C4%97s%20kalbos%20ideologija%20yra%20pav%20eikusi%20ir%20kalbos%20moksl%C4%85%20\(iki%20%C5%A1iol&text=Tam%20tikra%20prasme%20mokytojai%20yra%20ideologijos%20nelaisv%C4%97je:%20jie%20p rimeta](http://www.sociolingvistika.lt/failai/files/31-52.pdf#:~:text=Nors%20standartin%C4%97s%20kalbos%20ideologija%20yra%20pav%20eikusi%20ir%20kalbos%20moksl%C4%85%20(iki%20%C5%A1iol&text=Tam%20tikra%20prasme%20mokytojai%20yra%20ideologijos%20nelaisv%C4%97je:%20jie%20p rimeta) [žiūrėta 2026-01-12].
- Kuiper Lawrence 1999: Variation and the Norm. Parisian Perceptions of Regional French. – *Handbook of Perceptual Dialectology* 1, Amsterdam: Philadelphia, 243–262.
- Labov William 1972a: *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov William 1972b: *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- LKA I: *Lietuvių kalbos atlasas 1: Leksika* [Atlas of the Lithuanian Language 1: Lexicon], ats. red. K. Morkūnas, Vilnius: Mokslas, 1977.
- LKA II: *Lietuvių kalbos atlasas 2: Fonetika* [Atlas of the Lithuanian Language 2: Phonetics], ats. red. K. Morkūnas, Vilnius: Mokslas, 1982.
- LKA III: *Lietuvių kalbos atlasas 3: Morfologija* [Atlas of the Lithuanian Language 3: Morphology], ats. red. K. Morkūnas, Vilnius: Mokslas, 1991.
- LKTCH 2004: *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija* [The Anthology of Lithuanian Language Dialects], sud. R. Bacevičiūtė, A. Ivanauskienė, A. Leskauskaitė, E. Trumpa, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Mikulėnienė Danguolė 2020: Tarmiškumas kaip išmatuojamas dydis [Dialecticism as a Measurable Value]. – *Lietuvių kalba* 15, 1–11.
- NTA 2014: *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)* [Modern Geolinguistic Research in Lithuania: the Optimization of Network Points and the Interactive Dissemination of Information (Maps and Commentaries)], sud. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė, Vilnius: Briedis.
- Preston Dennis R. 1989: *Perceptual Dialectology: Nonlinguists' Views of Areal Linguistics*, Dordrecht: Foris.
- Preston Dennis R. 1999: Introduction. – *Handbook of Perceptual Dialectology* 1, ed. by D. R. Preston, Michigan: John Benjamins Publishing Company, xxiii–xxiv.
- Preston Dennis R. 2013: Language with an Attitude. – *The Handbook of Language Variation and Change*, ed. by J. K. Chambers, N. Schilling, Blackwell: Blackwell Publishing Ltd., 157–182.
- PŽVmk 2017: *Pietų žemaičiai varniškiai: mokomoji knyga* [Southern Žemaitians, Varniai: Textbook], sud. G. Judžentytė, V. Marcišauskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Ramonienė Meilutė 2022: Kalbinės nuostatos ir jų tyrimai [Linguistic Attitudes and Their Research]. – *Sociolingvistinė Lietuvos panorama. Gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys*, moksl. red. M. Ramonienė, Vilnius: Vilniaus universitetas, 11–23.

- Rupšienė Liudmila 2007: *Kokybinių tyrimų duomenų rinkimo metodologija* [Methodology for Collecting Qualitative Research Data], Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
- Salys Antanas 1992: *Raštai. Lietuvių kalbos tarmės* [Writings. Lithuanian Language Dialects] 4, Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.
- Schilling Natalie 2013: *Sociolinguistic Fieldwork*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taeldeman Johan 2010: Linguistic Stability in a Language Space. – *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation 1: Theories and Methods*, ed. by P. Auer, J. E. Schmidt, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 355–374.
- Trudgill Peter 1974: *Sociolinguistics: An Introduction*, Harmondsworth: Penguin.
- Vaitmonienė Diana 2017: Lietuvos tarmių vaizdiniai pietų žemaičių raseiniųškių mentaliniame žemėlapyje [Image of Lithuanian Dialects on the Mental Map of the Young and Middle-Aged Generation of PŽR (pietų žemaičių raseiniškiai)]. – *Perspectives of Baltic Philology III. The Apocalypses of the Baltic Worlds*, Poznan: Wydawnictwo Rys, 345–365.
- Zinkevičius Zigmąs 1966: *Lietuvių dialektologija* [Lithuanian Dialectology], Vilnius: Mintis.
- Zinkevičius Zigmąs 1994: *Lietuvių kalbos dialektologija* [Dialectology of the Lithuanian Language], Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

PRIEDAI

1 priedas. Perceptyvines anketos klausimyno pavyzdys, sudarytas straipsnio autorės pagal Aliūkaitė ir kt. 2020: 301–306

KLAUSIMYNAS

Lytis Vyras Moteris Amžius _____

Gyvenamoji vieta (gatvė, kaimas / miestelis / miestas) _____

Ar mokate kalbėti tarmiškai?
 Moku Nemoku Nežinau

Ar šeimoje (namuose) girdite kalbant tarmiškai?
 Visada Dažnai Kartais Reti Niekada

Ar savo gyvenamojoje vietovėje girdite kalbant tarmiškai?
 Visada Dažnai Kartais Reti Niekada

Ar jums graži Jūsų gyvenamosios vietovės kalba?
 (7 - labai graži, 1 - labai negraži)

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

Ar Jūsų vietovės kalba taisyklinga?
 (7 - labai taisyklinga, 1 - labai netaisyklinga)

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

Ar visiems lengvai suprantama Jūsų vietovės kalba?
 (7 - visiems lengvai suprantama, 1 - labai sunkiai suprantama)

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

Ar Jūsų gyvenamosios vietovės kalba panaši į bendrinę kalbą?
 (7 - labai panaši į bendrinę kalbą, 1 - visai nepanaši į bendrinę kalbą)

7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---

Kokie bruožai būdingi Jūsų gyvenamosios vietovės kalbai?
 (Pazymėkite bent 5 bruožus)

1

Kaip vadinatė savo gyvenamosios vietovės kalbą?
(Pasakykite kelis variantus)

Ar tarminis kalbėjimas yra gražus?
(7 - labai gražus, 1 - labai negražus)

7 6 5 4 3 2 1

Ar tarminis kalbėjimas yra taisyklingas?
(7 - labai taisyklingas, 1 - labai netaisyklingas)

7 6 5 4 3 2 1

Ar tarminis kalbėjimas lengvai suprantamas visiems?
(7 - visiems lengvai suprantamas, 1 - labai sunkiai suprantamas)

7 6 5 4 3 2 1

Ar tarmiškai kalbantį žmogų Jums lengva suprasti?
(7 - labai lengva suprasti, 1 - labai sunku suprasti)

7 6 5 4 3 2 1

Kokius skirtingus tarminio kalbėjimo bruožus žinote?

Koks yra tarmiškai kalbantis žmogus?

Kokias tarmes žinote?

2

2 priedas. Garso įrašų registras

Eil. Nr.	LKA punktas	Tiriamąjį kodas	Tiriamąjį gyvenamoji vieta	Įrašo trukmė
1.	Kuršėnai (102)	KURŠ1_vyr1	Kuršėnai	1 val. 33 min. 16 sek.
2.		KURŠ1_mot2	Kuršėnai	48 min. 47 sek.
3.		KURŠ3_vyr3	Kuršėnai	35 min. 43 sek.
4.	Užventis (193)	UŽVE3_mot1	Junkilai	20 min. 53 sek.
5.		UŽVE3_mot2	Junkilai	1 val. 52 min. 49 sek.
6.		UŽVE2_mot3	Užventis	2 min. 21 sek.
7.	Laukuva (254)	LAUK2_mot1	Bilioniai	20 min. 46 sek.
8.		LAUK3_mot2	Bilioniai	1 val. 9 min. 27 sek.
9.		LAUK3_vyr3	Bilioniai	

10.		LAUK2_mot4	Bilioniai	2 val. 6 min. 33 sek.
11.	Švėkšna (285)	ŠVĖK2_vyr1	Švėkšna	12 min. 43 sek.
12.		ŠVĖK3_mot2	Švėkšna	22 min. 22 sek.
13.		ŠVĖK1_mot3	Švėkšna	10 min. 40 sek.
14.		ŠVĖK2_mot4	Švėkšna	30 min. 11 sek.
15.		ŠVĖK3_mot5	Švėkšna	1 val. 27 min. 27 sek.
16.	Šilalė (323)	ŠILA3_mot1	Šilalė	18 min. 2 sek.
17.		ŠILA1_mot2	Šilalė	18 min. 17 sek.
18.		ŠILA2_mot3	Dirkintai	16 min. 6 sek.
19.		ŠILA2_mot4	Šilalė	10 min. 53 sek.
20.		ŠILA2_mot5	Šilalė	29 min. 34 sek.
21.		ŠILA3_mot6	Šilalė	
22.	Kvėdarna (288)	KVĖD2_vyr1	Kvėdarna	28 min. 16 sek.
23.		KVĖD2_mot2	Kvėdarna	7 min. 27 sek.
24.		KVĖD3_vyr3	Kvėdarna	13 min. 4 sek.
25.		KVĖD2_mot4	Kvėdarna	14 min. 32 sek.
26.		KVĖD1_mot5	Kvėdarna	
27.	Kaltinėnai (290)	KALT1_mot1	Kaltinėnai	20 min. 23 sek.
28.		KALT1_mot2	Kaltinėnai	20 min. 4 sek.
29.		KALT2_mot3	Kaltinėnai	21 min. 27 sek.
30.		KALT1_vyr4	Kaltinėnai	22 min. 39 sek.
31.	Pajūris (322)	PAJŪ3_mot1	Pajūris	38 min. 29 sek.
32.		PAJŪ2_mot2	Pajūris	10 min. 15 sek.
33.		PAJŪ2_mot3	Pajūris	7 min. 51 sek.
34.	Žemaičių Naumiestis (355)	ŽENA2_mot1	Žemaičių Naumiestis	10 min. 6 sek.
35.		ŽENA1_mot2	Žemaičių Naumiestis	6 min. 54 sek.
36.		ŽENA1_mot3	Žemaičių Naumiestis	10 min. 26 sek.
37.		ŽENA3_mot4	Žemaičių Naumiestis	20 min. 27 sek.
38.	Varniai (191)	VARN3_mot1	Telšiai (dirba Varniuose)	27 min. 44 sek.
39.		VARN2_vyr2	Varniai	28 min. 9 sek.
40.		VARN3_mot3	Pavandenė	24 min. 9 sek.
41.		VARN2_mot4	Varniai	46 min. 43 sek.

42.	Tverai (220a)	TVER2_mot1	Tverai	44 min. 3 sek.
43.		TVER3_mot2	Tverai	1 val. 40 min. 9 sek.
44.		TVER2_mot3	Tverai	21 min. 16 sek.
			Iš viso:	22 val. 12 min. 23 sek.